

Бондар С. С.

кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри суспільних дисциплін
Уманського державного педагогічного університету
імені Павла Тичини (Умань, Україна)
E-mail: foxy-67@mail.ru

ПОНЯТТЯ ПОЛІТИЧНА ОПОЗИЦІЯ В ДОСЛІДЖЕННІ ВЛАДНИХ ВІДНОСИН: УКРАЇНСЬКИЙ ТА ЗАКОРДОННИЙ ДОСВІД

***Анотація.** Стаття присвячена дослідженню поняття політична опозиція в дослідженні владних відносин через призму українського та закордонного досвіду. Досліджено процес виникнення та розвитку концепцій політичної опозиції. Виокремлено та проаналізовано особливості функціонування, чинники ефективної діяльності та процедурні передумови діяльності політичної опозиції в розвинених демократичних країнах. Виявлено чинники, що впливають на характер інституціоналізації політичної опозиції. Сформульовано основні етапи розвитку політичної опозиції в Україні. Визначено критерії опозиційності, відповідні сучасному етапу розвитку політичної системи країни. Визначено перспективи та проблеми розвитку політичної опозиції в Україні.*

***Ключові слова:** політична опозиція, система владних відносин, інституціоналізація, парламентська опозиція, правова регламентація.*

Поставка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Тривалість існування політичної опозиції як явища в суспільно-політичному житті людства є незрівнянною з тривалістю її опису, вивчення та концептуалізації. Наявність опозиції в суспільстві носить об'єктивний характер і обумовлена як різноманітністю, багатоскладовістю суспільства, яка обумовлює мінливість політичних відносин, так і якостями людини як соціальної істоти, якій притаманне прагнення до кращого, до пошуку нового, зацікавленість в альтернативі. Наявність опозиції обумовлена неможливістю кінцевої ліквідації конфліктних відносин і остаточного встановлення цілей суспільного розвитку та монолітного до них відношення зі сторони громадян. Ці закономірності працюють навіть в тоталітарних країнах, де можливості існування саме політичної опозиції зведені до мінімуму, проте це не усуває підстав для її виникнення, і не усуває можливості існування, наприклад, екзистенційної опозиції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор.

Значна частина українських дослідників займається дослідженням окремих сторін діяльності опозиції. Умови діяльності опозиції в Україні досліджуються в роботах М. Михальченка, Ф. Рудича, В. Цвиха, Ф. Кирилюка. Питання типології, організаційної побудови опозиції, її ідеологічного забезпечення, лідерського потенціалу досліджуються в працях Ю. Бадзьо, Г. Щедрової, О. Чемшита, Ю. Сурміна, М. Примуша, В. Беха, Д. Видріна, В. Горбатенка, С. Рябова, О. Гриніва, Ю. Розенфельда, А. Губерського, В. Євтуха, В. Журавського, А. Колодій, В. Крисаченка, І. Кураса, З. Самчука, Г. Темка, В. Танчера, Л. Угрина, Ю. Шведа, В. Чепиноги. Методології дослідження опозиції в українських умовах присвячені роботи Н. Винничук, В. Мадіссона, Т. Ткаченко, В. Якушика, Г.Ф. Постригань.

Проте частина звернень до цієї тематики характеризується певною обмеженістю предмету дослідження. Про це свідчать як характер та тема наукових робіт, так і кількість авторів та їх звертань до даної теми. Так автори звертаються до дослідження опозиції дуже часто в рамках лише однієї статті, і, відповідно, звертають увагу лише на найбільш загальні її характеристики. Часто це - порівняння влади та опозиції, їх можливостей та повноважень в Україні. Значна

кількість статей присвячена обґрунтуванню чи спростуванню, останнє рідше, необхідності правового врегулювання діяльності опозиції та його форм. В цьому сенсі важливе значення мають дисертаційне дослідження, монографія та численні статті Совгирі О.В., в яких з правових позицій подається ґрунтовний опис підстав діяльності парламентської опозиції в країнах розвиненої демократії і визначається необхідність правової регламентації статусу парламентської опозиції в Україні.

З врахуванням цього важливим є дослідження політичної опозиції в Україні з системних позицій, з визначенням не тільки локальних питань її існування, але й місця, можливостей та перспектив в системі владних відносин України. Проводиться дослідження визначень поняття опозиції, її функцій та місця в політичній системі суспільства в роботах Р. Даля як фактичного засновника системних досліджень політичної опозиції. Звернення до праць Г. Іонеску, І. Мадагіага, Р. Паннета, П. Мейра, С. Ашервуда, В. Рено, Пенг Ер Лама дає змогу, по-перше, оцінити стан справ з політичними опозиціями в країнах, де існують недемократичні режими, або режими несконсолідованої демократії, по-друге, ці роботи надають нам уявлення про методи дослідження опозиції.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячена стаття.

Політична опозиція як інститут демократичної політичної системи особливого значення набуває в суспільствах перехідного типу, де немає традиції демократичного правління, відповідних форм реалізації політики на засадах здорової конкуренції і толерантності, де ще й досі відчувається вплив моністичного розуміння політичного буття. В цих країнах саме розвиток опозиції може бути стимулом загального розвитку демократії. Тому особливо важливим як для політичної науки, так і для практики є її належне ґносеологічне визнання, що запобігало б однобічному її розумінню, а відтак і спотворенню на практиці її суспільного призначення.

Формулювання цілей статті (поставлене завдання).

Завдання даної статті дослідити поняття політичної опозиції в дослідженні владних відносин на прикладі українського та закордонного досвіду.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів.

Політична опозиція як явище веде свій початок з часів античності. Передумови до виникнення концепції парламентської опозиції були закладені ще у працях давньогрецьких мислителів Аристотеля та Платона, а також пізніше у працях: П.А. Гольбаха, Дж. Локка, Б. Спінози, Д. Юма, Ш-Л. Монтеск'є. Проте якщо в рамках античної полісної демократії дане явище мало позитивну оцінку, то в умовах імператорського Риму вже розглядалося як негативне. Аналогічним чином трактувалася опозиція і в середньовіччя, епоху Відродження та Новий час, що було пов'язано з канонічними християнськими уявленнями про верховну владу як дану від бога, критика якої є, відтак, неприпустимою. В епоху Просвітництва відбувається повернення до розуміння опозиції як позитивного соціального феномену. Подібне уявлення закріплюється в масовій свідомості в міру розпаду абсолютистських монархій, становлення структур громадянського суспільства і розвитку інститутів демократії.

Передумови до виникнення концепції парламентської опозиції були закладені ще у працях давньогрецьких мислителів Аристотеля та Платона, в роботах яких визнавалася доцільність та можливість плюралізму думок та необхідність знаходження консенсусу в процесі суспільної комунікації. Початок теоретичної рефлексії на теми опозиції, опозиційної діяльності та її місце в суспільстві було покладено мислителями XVII століття. Вперше увагу на цю проблематику звертають А. Шефтсбері, Г. Болінброк, Дж. Локк, Е. Берк. В подальшому аналіз цього явища отримав свій відбиток в роботах таких мислителів, як

Ш.-Л. Монтеск'є, Ж.Ж. Руссо, Т. Джефферсон та інших.

У працях таких видатних мислителів, як: Платон, Аристотель, Ф. Аквінський, Б. Спіноза, Т. Гоббс, Дж. Локк, Ш.-Л. Монтеск'є, Д. Юм ми можемо спостерігати розробку концепцій права на опір, меж здійснення верховної влади, чим було закладено основи для виникнення та розробки концепції парламентської опозиції у зарубіжній політико-правовій думці. Важливою для загальних досліджень політичної опозиції була також розробка, з початку XVIII ст., поняття «парламентська меншість», що знайшла своє відображення у працях: І. Канта, Ж.О. Ламетрі, Г. Єллінека, А. Лоуеля С. Мілля, Р. Моля, А. де Токвіля, Г. Спенсера тощо.

Питання, пов'язані з особливостями взаємодії опозиції з владними структурами, розглядалися в працях К. Маркса, М. Вебера, Г. Лассуелла, П. Бурд'є, Р. Даля, Т. Парсонса, Ю. Хабермаса та ін. Походження та сутність опозиційних партій, а також закони внутрішнього функціонування політичної опозиції, були описані в роботах М. Дюверже, Дж. Сарторі, М. Острогорського, Р. Міхельса та ін.

Важливим стимулом для актуалізації дослідження діяльності опозиції стали вибори 2002 року. Вони вперше проводилися за змішаною формулою і від них очікували, що вони стануть стимулом для зміцнення, структуризації та інституціоналізації опозиції. Саме в 2002 році було опубліковано найбільшу кількість робіт присвячених дослідженню опозиції та принципів її діяльності. В першу чергу увагу дослідників привертала загальна характеристика опозиції в Україні [17], особливості її взаємовідносин з владою [8, 10], її правовий статус та пропозиції щодо його вдосконалення [18, 19].

Результатам парламентських виборів 2002 року, та їх впливу на структурування політичних сил в парламенті та загальну ситуацію в країні була присвячено також Науково-практичний семінар, що відбувся в Національному університеті «Києво-Могилянська Академія» за темою «Опозиція: статус, права та зобов'язання. Європейський досвід та українські реалії». Матеріали його згодом були надруковані в Віснику Школи політичної аналітики [4, 20, 24].

Загалом же, оцінюючи стан дослідженості проблематики опозиційної діяльності в Україні, слід зазначити, що вона характеризується певною поверховістю. Про це свідчать як характер та тема наукових робіт, так і кількість авторів та їх звертань до даної теми. Дуже часто це статті на кшталт «Опозиція в Україні: загальна характеристика» [18], «Про особливості і історичну динаміку становлення політичної опозиції в Україні» [6], «Опозиція та її роль в політичному житті сучасної України» [15], «Українська опозиція: функції, форми, різновиди» [9], «Опозиція в демократичному суспільстві» [21] автори яких звертаються до дослідження опозиції лише в рамках однієї статті, і, відповідно, звертають увагу лише на найбільш загальні її характеристики. Часто це порівняння влади та опозиції, їх можливостей та повноважень в Україні. До цього роду статей належать «Взаємодія політичної влади і опозиції як політологічна проблема» [16], «Державна влада і політична опозиція» [1] «Влада і опозиція в Україні» [8], «Парламентська більшість та парламентська опозиція: міф чи реальність?» [10], «Парламентські об'єднання: досвід демократичних країн Заходу та України» [5], «Майбутнє опозиції – знищення чи узаконення» [13], «Взаємодія опозиції і влади в Україні: спроба політологічного аналізу» [22].

Дехто з дослідників, звертаючись до дослідження опозиції, звертає увагу на певний, окремий аспект її діяльності, інколи пов'язаний з основною сферою наукових інтересів дослідника, з певною країною чи з певним напрямком дослідження в політичних науках. Наприклад В. Бурдак є автором статті «Політична опозиція в суспільному житті України та Болгарії (порівняльний аналіз)» [3], Кіпіані В. автором статті – «Боротьба української опозиції за інформацію: здобутки та втрати» [11], Степико В. «Політична еліта, політична

опозиція і політичний конфлікт» [23], Шаповалова Н. «Особливості політичної опозиції у вибраних країнах Латинської Америки» [25], Шевчук М. «Політична опозиція у ФРН: досвід політологічного осмислення практичної діяльності» [26], Дмитрієва С., Єременко О. «Розмежування в ідеології - умова формування політичної опозиції» [7], Кордун О. «Спільна стратегія влади та опозиції в українській політичній боротьбі, або Ефективність дій української опозиції з точки зору політичних технологій» [12], Бондаренко К. «Уроки революції, що не відбулася» [2], Маймескулов Л. «Политическая оппозиция и право» [14].

Опозиція як широке поняття об'єднує організації, партії, групи, осіб, які виступають проти панівної думки, уряду, системи влади, конституції, політичної системи в цілому. В цьому сенсі опозиція є діалектичним «двійником» влади – інституціоналізацією інтересів, які не отримали представлення у владі. Оскільки опозиційність є якістю, притаманною самій природі людського суспільства в силу його неоднорідності і відмінності інтересів як окремих людей, так і соціальних груп, опозиція існує в будь-якій соціальній системі, де ресурси, що визначають поведінку її членів розподілені нерівномірним чином. Тому вона існує в будь-якому суспільстві, є «тінню» влади, її контрагентом. Звідси контекстуальність опозиції, яку можна визначати лише в контексті владних відносин. Політична опозиція як інститут демократичної політичної системи особливого значення набуває в суспільствах перехідного типу, де немає традиції демократичного правління, відповідних форм реалізації політики на засадах здорової конкуренції і толерантності, де ще й досі відчувається вплив моністичного розуміння політичного буття. В цих країнах саме розвиток опозиції може бути стимулом загального розвитку демократії. Тому особливо важливим як для політичної науки, так і для практики є її належне ґносеологічне визнання, що запобігало б однобічному її розумінню, а відтак і спотворенню на практиці її суспільного призначення. Одним з найпоширеніших способів дослідження політичної опозиції є створення її типологій. При цьому слід зазначити, що переважна більшість типологій або являє собою біполярну дихотомію (активна – пасивна, легальна – нелегальна), або розроблювалися на основі критерію, що не належить до сутності самого інституту політичної опозиції (консервативна, ліберальна, соціалістична, права, ліва, центристська). До числа важливих з числа можливих типологій ми можемо віднести протиставлення системної та позасистемної опозицій, оскільки остання не може бути частиною системи владних відносин. Головна різниця між ними полягає в тому, що для системної опозиції характерне сприйняття влади і провладної більшості як конкурента, і відтак стан конструктивного опонування владі. Тоді як для позасистемної опозиції – як ворога, і стан протистояння. Спосіб формальної організації і особливостей діяльності опозиції в державі залежить від цілої сукупності чинників. У демократичних країнах Заходу опозиція відіграє важливу роль – бере безпосередню участь в процесі управління державою. Проте, ступінь її залучення до державної діяльності є різним, і ця різниця перебуває, фактично, у прямій залежності від трьох основних чинників. Першим чинником є тип виборчої системи. Другий основний чинник що впливає на специфіку політичної опозиції в країні, це тип партійної системи. Третій - форма правління. Від неї залежить якою мірою відбувається безпосереднє залучення опозиції до керівництва державою, і, зокрема, чи відіграє вона роль в призначенні і звільненні з посад окремих урядовців, або уряду в цілому.

На підставі цього чиннику ми виділили президентську республіку, парламентську республіку з «Вестмінстерською моделлю» або парламентську опозицію без права вето урядових рішень; з парламентською опозицією з правом вето рішень уряду; з моделлю прямої демократії.

В рамках моделі змішаної республіки можна виділяти французьку напівпрезидентську модель коли більшість та опозиція нормативно не розмежовані,

та класичний приклад змішаної республіки, коли існує чітке розмежування статусу більшості та опозиції.

На підставі аналізу функціонування опозиції у зарубіжних демократичних країнах та на підставі визначення корисних новел в запропонованих українськими депутатами законопроектах щодо унормування діяльності опозиції, ми можемо зробити наступні узагальнення позитивних аспектів такого функціонування та закріплення, які мають бути в подальшому враховані: здійснення висування кандидатів на парламентських виборах тільки політичними партіями; стабільність фракційної організації партій у парламенті; прогнозованість діяльності парламенту як результат чіткої структурованості та високої партійної дисципліни; обмеження конкурентної боротьби за владу та процесу здійснення влади рамками конституції і права; лояльний характер опозиції; безпосередня участь парламентської більшості у визначенні кандидатури прем'єр-міністра та складу уряду; відповідальність партій за здійснювану ними державну політику, у тому числі, відповідальний характер критики опозиції; отримання парламентською опозицією посад заступників голів парламентських комітетів; визначення порядку денного урядом після консультацій із представниками парламентської опозиції, а також право не менш як 1/3 частини членів палати парламенту направляти президенту петицію з вимогою відмовитися від підписання акту і вимагати проведення референдуму; право 1/10 членів парламенту виступити з ініціативою винесення конституційної поправки на всенародний референдум; право парламентської опозиції готувати, у випадку необхідності, альтернативні доповіді комітету, право меншості на окрему думку з приводу підготовлених доповідей комітету; право парламентської опозиції розпоряджатися певною частиною бюджету комітету; комплектування наукових і допоміжних служб парламенту за згодою з парламентською опозицією; ведення роботи всередині фракцій по робочих групах, число і напрямки діяльності яких приблизно відповідають числу предметної орієнтації комітетів парламенту; перелік джерел, з яких здійснюється фінансування фракцій, у тому числі, опозиційних (вони отримують грошові субсидії за рахунок бюджету парламенту в залежності від кількості членів фракції, а також внески від своїх депутатів і пожертвування від різноманітних неурядових організацій).

На нашу думку наразі головними критеріями опозиційності в Україні є протидія, опір урядовій політиці, яка може виражатися або в представленні альтернативних шляхів розвитку суспільства, або в виступах проти існуючої системи влади взагалі, виступах проти конституції, політичної системи в цілому. В її рамках можна виділяти два напрямки - протидія змісту політики і протидія методам її здійснення.

Другим критерієм є – претензії чи прагнення до отримання влади. Крім того, в якості критерію можна виділити також певну міру організованості, адже мова в будь-якому разі має йти про «організовану групу суб'єктів» та наявність спільного інтересу. Крім того, в якості додаткових критеріїв висуваються системність та інституціоналізованість.

З структурної точки зору, існування опозиції ми можемо визнати не тоді коли певна група знаходиться при владі, а інша – ні, а лише тоді коли певна група знаходиться при владі, інша – ні, і стратегія її діяльності активно протистоїть стратегії владної групи, є з нею несумісною. Якщо ж цього протистояння стратегій немає, то немає й опозиції.

Але, крім того, це протистояння, або ж протистояння має бути співмірним, тобто влада має відчувати певне обмеження своєї діяльності завдяки наявності та діяльності опозиції. Якщо ж певна група людей проголошує, що вона протистоїть владі, критикує її, проте у влади є вся повнота можливостей проводити свою політику, ігноруючи цю групу чи й навіть утискаючи її діяльність то вони не можуть претендувати на статус опозиції, на статус політичних конкурентів

владних структур.

Підводячи підсумки можемо зазначити, що серед множини критеріїв та ознак опозиційності, запропонованих українськими науковцями та політиками ми можемо виділити три основні групи. По-перше, ми можемо виділяти групу структурних критеріїв опозиційності. По-друге важливими є група критеріїв, яку ми можемо віднести до функціональних, і які мають показувати, чи виконують сили, що претендують на статус опозиційних, певні очікувані від них функції. Третьою групою критеріїв, дуже важливою для України є програмні критерії. Саме від відмінностей в програмі, в стратегії розвитку країни яку пропонують різні політичні сили, ми маємо очікувати найбільш чітких та зрозумілих підстав для розрізнення опозиційних та неопозиційних сил.

Говорячи про необхідність визначення правового статусу опозиції ми опиняємося перед завданням визначення обширності даного поняття, яке коливається від опозиції як суспільного, інституційно неформального явища, яке включає діяльність окремих громадян, громадських організацій, політичних партій, які не мають представницьких мандатів, до парламентської опозиції, і як крайнього її прояву до монополії на звання опозиції зі сторони найбільшої опозиційної фракції парламенту. Визначення Д. Ковриженка та І. Павленко демонструють відмінність в розумінні опозиції як інституційно неформального явища і як парламентської опозиції.

Реалізація необхідних для ефективної діяльності опозиції прав може бути забезпечена кількома способами: через включення відповідних норм до конституції і до парламентського регламенту; лише до регламенту; через прийняття закону про парламентську опозицію або без правового унормування – силою політичної традиції.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку.

Все зазначене вище дозволяє нам говорити про необхідність окремого дослідження функціонування політичної опозиції в Україні. Оскільки в численних роботах з цієї проблематики не вистачає цілісності або ж саме політологічного погляду на стан справ що склався.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ:

1. Бабкін В. Державна влада і політична опозиція / В. Бабкін // Правова держава. Щорічник наукових праць Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. Випуск № 7. – К., 1996. – С. 193-199.
2. Бондаренко К. Уроки революції, що не відбулася / К. Бондаренко / Опозиція в Україні (аналітична доповідь Центру Разумкова) // Національна безпека і оборона. – 2002. – №7(31). – С. 57-58.
3. Бурдак В. Політична опозиція в суспільному житті України та Болгарії (порівняльний аналіз) / В. Бурдак / Транскордонне співробітництво у поліетнічних регіонах Східної та Південно-Східної Європи: матеріали наукового симпозіуму, 17 червня 1999 р. – Чернівці, 1999. – С. 59-67.
4. Гергун А. Проблема інституціоналізації парламентської опозиції: американо-європейський досвід та українські реалії / А. Гергун / Опозиція: статус, права та зобов'язання. Європейський досвід та українські реалії (Матеріали науково-практичного семінару) // Вісник Школи політичної аналітики. – 2003. – Спецвипуск № 2(7). – С. 25-29.
5. Голишев В. Парламентські об'єднання: досвід демократичних країн Заходу та України / В. Голишев // Людина й політика, 2003. – № 3. – С. 54 – 65.
6. Демиденко Г. Про особливості і історичну динаміку становлення політичної опозиції в Україні / Г. Демиденко / Політична опозиція: теорія та історія, світовий досвід та українська практика. Матеріали науково – практичної конференції. – К., 1996. – С.214-219.
7. Дмитрієва С. Розмежування в ідеології - умова формування політичної опозиції / С. Дмитрієва, О. Єременко / Політична опозиція: теорія та історія, світовий досвід та українська практика. Матеріали науково – практичної конференції. – К., 1996. – С. 107-110.

8. Жданов І. Влада і опозиція в Україні / І. Жданов / Опозиція: статус, права та зобов'язання. Європейський досвід та українські реалії (Матеріали науково-практичного семінару) // Вісник Школи політичної аналітики. – 2003. – № 2(7). – С. 45-60.
9. Зарицька І. В. Українська опозиція: функції, форми, різновиди / І. В. Зарицька // Політологічний вісник. Зб-к наук. Праць. – К.: ТОВ «XXІ СТОЛІТТЯ: ДІАЛОГ КУЛЬТУР», 2005. – Вип. 19. – С. 120 – 128.
10. Кампо В. Парламентська більшість та парламентська опозиція: міф чи реальність? / В. Кампо / Контекст. – 2002. – № 3. – С.9-13.
11. Кіпіані В. Боротьба української опозиції за інформацію: здобутки та втрати / В. Кіпіані / Опозиція: статус, права та зобов'язання. Європейський досвід та українські реалії (Матеріали науково-практичного семінару) // Вісник Школи політичної аналітики. – 2003. – № 2(7). – С.147-153.
12. Кордун О. Спільна стратегія влади та опозиції в українській політичній боротьбі, або Ефективність дій української опозиції з точки зору політичних технологій / О. Кордун / Опозиція: статус, права та зобов'язання. Європейський досвід та українські реалії (Матеріали науково-практичного семінару) // Вісник Школи політичної аналітики. – 2003. – № 2(7). – С. 143 – 153.
13. Лук'яненко Є. Майбутнє опозиції – знищення чи узаконення / Є. Лук'яненко // Людина і влада. – 2001. – № 3-4. – С.15-17.
14. Маймескулов Л. Политическая оппозиция и право (История и современность) / Л. Маймескулов / Політична опозиція: теорія та історія, світовий досвід та українська практика. Матеріали науково – практичної конференції. – К., 1996. – С. 23-27.
15. Матвеев С. Опозиція та її роль в політичному житті сучасної України / С. Матвеев / Політична опозиція: теорія та історія, світовий досвід та українська практика. Матеріали науково – практичної конференції. – К., 1996. – С. 111-113.
16. Михальченко М. Взаємодія політичної влади і опозиції як політологічна проблема / М. Михальченко // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. – К.: Видавництво Українсько-фінського ін-ту менеджменту і бізнесу, 1999. – Вип. 2. – С. 3 - 14.
17. Опозиція в Україні (аналітична доповідь Центру Разумкова) // Національна безпека і оборона. – 2002. – №7(31). – 69 с.
18. Павленко І. Правовий статус опозиції / І. Павленко // Політичний менеджмент. – 2005. – № 5 (14). – С.16-30
19. Павленко Р. Опозиція: права і повноваження [Електронний ресурс] / Р. Павленко // Вісник Школи політичної аналітики. – № 7. – Режим доступу: www.spa.ukma.kiev.ua/visnyk/ (дата звернення 20.02.2015) – Назва з екрану.
20. Підлуська І. Статус і права опозиції: порівняльний аналіз / І. Підлуська / Опозиція: статус, права та зобов'язання. Європейський досвід та українські реалії (Матеріали науково-практичного семінару) // Вісник Школи політичної аналітики. – 2003. – № 2(7). – С. 16-20.
21. Розенфельд Ю. Опозиція в демократичному суспільстві / Ю. Розенфельд, Н. Осипова / Політична опозиція: теорія та історія, світовий досвід та українська практика. Матеріали науково – практичної конференції. – К., 1996. – С. 178-181.
22. Рудич Ф. Взаємодія опозиції і влади в Україні: спроба політологічного аналізу / Ф. Рудич // Сучасна українська політика: Політики і політологи про неї. – К., 2002. – С. 25 - 36.
23. Степико В. Політична еліта, політична опозиція і політичний конфлікт / В. Степико / Політична опозиція: теорія та історія, світовий досвід та українська практика. Матеріали науково – практичної конференції. – К., 1996. – С. 78 - 81.
24. Трегуб О. Цензура - під опозиційності ЗМІ? / О. Трегуб, О. Мигаль / Опозиція: статус, права та зобов'язання. Європейський досвід та українські реалії (Матеріали науково-практичного семінару) // Вісник Школи політичної аналітики. – 2003. – № 2(7). – С. 122 – 125.
25. Шаповалова Н. Особливості політичної опозиції у вибраних країнах Латинської Америки / Н. Шаповалова / Опозиція: статус, права та зобов'язання. Європейський досвід та українські реалії (Матеріали науково-практичного семінару) // Вісник Школи політичної аналітики. – 2003. – № 2(7). – С. 134 – 140.
26. Шевчук М. Політична опозиція у ФРН: досвід політологічного осмислення практичної діяльності / М. Шевчук / Політична опозиція: теорія та історія, світовий досвід

та українська практика. Матеріали науково – практичної конференції. – К., 1996. – С. 149-153.

REFERENCES:

1. Babkin, V. (1996) 'Derzhavna vlada i politychna opozyttsiia' [Of the government and political opposition] in *Pravova derzhava. Shchorichnyk naukovykh prats Instytutu derzhavy i prava im. V.M.Koretskoho NAN Ukrainy* [legal state. Yearbook scientific works of the V. M. Koretsky Institute of State and Law of NAS of Ukraine], Vol. 7, Kyiv, pp. 193-199.
2. Bondarenko, K. (2002) 'Uroky revoliutsii, shcho ne vidbulasia' [Lessons revolution that failed] in *Opozyttsiia v Ukraini (analychna dopovid Tsentru Razumkova)* [Opposition in Ukraine (Razumkov Centre analytical report)] in *Natsionalna bezpeka i oborona* [National Security and Defence], Vol. 7(31), Kyiv, pp. 57-58.
3. Burdak, V. (1999) 'Politychna opozyttsiia v suspilnomu zhytti Ukrainy ta Bolharii (porivnialnyi analiz)' [Political opposition in the public life of Ukraine and Bulgaria (comparative analysis)] in *Transkordonne spivrobitnytstvo u polietnichnykh rehionakh Skhidnoi ta Pivdenno-Skhidnoi Yevropy: materialy naukovoho sympoziumu* [Cross-border cooperation in multi-ethnic regions of Eastern and South-Eastern Europe: Proceedings of the Symposium], Chernivtsi, pp. 59-67.
4. Herhun, A. (2003) 'Problema instytutsionalizatsii parlamentskoi opozyttsii: amerykano-yevropeyskyi dosvid ta ukrainski realii' [The problem of institutionalization of the parliamentary opposition, the US-European experience and Ukrainian realities] in *Opozyttsiia: status, prava ta zoboviazannia. Yevropeyskyi dosvid ta ukrainski realii (Materialy naukovo-praktychnoho seminaru)* [Opposition status, rights and obligations. European experience and Ukrainian realities (Proceedings of the seminar)] in *Visnyk Shkoly politychnoi analityky* [Bulletin of the School of Political Analysis], Spetsvyypusk №2(7), pp. 25-29.
5. Holyshev, V. (2003) 'Parlamentski obiednannia: dosvid demokratychnykh krain Zakhodu ta Ukrainy' [Parliamentary associations: the experience of democratic countries of the West and Ukraine] in *Liudyna y polityka* [Man and Policy], Vol. 3, pp. 54 – 65.
6. Demydenko, H. (1996) 'Pro osoblyvosti i istorychnu dynamiku stanovlennia politychnoi opozyttsii v Ukraini' [Characteristics and dynamics of the historical formation of political opposition in Ukraine] in *Politychna opozyttsiia: teoriia ta istoriia, svitovi dosvid ta ukrainska praktyka. Materialy naukovo – praktychnoi konferentsii* [Political opposition: theory and history, world experience and Ukraine practice], Kyiv, pp. 214-219.
7. Dmitriiieva, S. & Yeremenko, O. (1996) 'Rozmezhuвання v ideolohii - umova formuvannia politychnoi opozyttsii' [Differentiation in ideology - the condition of the formation of political opposition] in *Politychna opozyttsiia: teoriia ta istoriia, svitovi dosvid ta ukrainska praktyka. Materialy naukovo – praktychnoi konferentsii* [Political opposition: theory and history, world experience and Ukraine practice], Kyiv, pp. 107-110.
8. Zhdanov, I. (2003) 'Vlada i opozyttsiia v Ukraini' [Authorities and the opposition in Ukraine] in *Opozyttsiia: status, prava ta zoboviazannia. Yevropeyskyi dosvid ta ukrainski realii (Materialy naukovo-praktychnoho seminaru)* [Opposition status, rights and obligations. European experience and Ukrainian realities (Proceedings of the seminar)] in *Visnyk Shkoly politychnoi analityky* [Bulletin of the School of Political Analysis], Vol. 2(7), pp.45-60.
9. Zarytska, I.V. (2005) 'Ukrainska opozyttsiia: funktsii, formy, riznovydy' [Ukrainian opposition, functions, forms, types] in *Politolohichniy visnyk* [Journal of Political Science], Kyiv, Vol. 19, pp. 120 – 128.
10. Kampo, V. (2003) 'Parlamentska bilshist ta parlamentska opozyttsiia: mif chy realist?' [Parliamentary majority and parliamentary opposition: Myth or Reality?] in *Kontekst*, Vol. 3, pp. 9-13.
11. Kipiani, V. (2003) 'Borotba ukrainskoi opozyttsii za informatsiiu: zdobutky ta vtraty' [Fight Ukrainian opposition information: Gains and losses] in *Opozyttsiia: status, prava ta zoboviazannia. Yevropeyskyi dosvid ta ukrainski realii (Materialy naukovo-praktychnoho seminaru)* [Opposition status, rights and obligations. European experience and Ukrainian realities (Proceedings of the seminar)] in *Visnyk Shkoly politychnoi analityky* [Bulletin of the School of Political Analysis], Vol. 2(7), pp. 147-153.
12. Kordun, O. (2003) 'Spilna stratehiia vlady ta opozyttsii v ukrainskii politychnii borotbi, abo Efektyvnist dii ukrainskoi opozyttsii z tochky zoru politychnykh tekhnolohii' [Common Strategy government and the opposition in the Ukrainian political struggle, or the effectiveness of the Ukrainian opposition in terms of political technologies] in *Opozyttsiia: status, prava*

ta zoboviazannia. Yevropeyskyi dosvid ta ukrainski realii (Materialy naukovo-praktychnoho seminaru) [Opposition status, rights and obligations. European experience and Ukrainian realities (Proceedings of the seminar)] in *Visnyk Shkoly politychnoi analityky* [Bulletin of the School of Political Analysis], Vol. 2(7), pp. 143 – 153.

13. Lukianenko, Ye. (2001) 'Maibutnie opozytsii – znyshchennia chy uzakonennia' [Future of the opposition - destruction or legalization] in *Liudyna i vlada* [Man and power], Vol.3-4, pp. 15-17.

14. Maimeskulov L. (1996) 'Politicheskaya oppozitsiya i pravo (Istoriya i sovremennost)' [The political opposition and the right (Past and Present)] in *Politychna opozytsiia: teoriia ta istoriia, svitovyi dosvid ta ukrainska praktyka. Materialy naukovo – praktychnoi konferentsii* [Political opposition: theory and history, world experience and Ukraine practice], Kyiv, pp. 23-27.

15. Matvieiev S. (1996) 'Opozytsiia ta yii rol v politychnomu zhytti suchasnoi Ukrainy' [Opposition and its role in the political life of modern Ukraine] in *Politychna opozytsiia: teoriia ta istoriia, svitovyi dosvid ta ukrainska praktyka. Materialy naukovo – praktychnoi konferentsii* [Political opposition: theory and history, world experience and Ukraine practice], Kyiv, pp. 111-113.

16. Mykhalchenko, M. (1999) 'Vzaiemodiia politychnoi vlady i opozytsii yak politolohichna problema' [Interaction of political power and the opposition as a political science problem] in *Suchasna ukrainska polityka. Polityky i politolohy pro nei* [Modern Ukrainian politics. Politicians and political scientists about her], Vol. 2, pp. 3 - 14.

17. 'Opozytsiia v Ukraini (analitichna dopovid Tsentru Razumkova)' [Opposition in Ukraine (Razumkov Centre analytical report)] (2002) in *Natsionalna bezpeka i oborona* [National Security and Defence], Vol. 7(31), pp. 69 s.

18. Pavlenko, I. (2005) 'Pravovyi status opozytsii' [The legal status of the opposition] in *Politychnyi menedzhment* [Political management], Vol. 5 (14), pp. 16-30

19. Pavlenko, R. (2007) 'Opozytsiia: prava i povnovazhennia' [Opposition: the rights and powers] in *Visnyk Shkoly politychnoi analityky* [Bulletin of the School of Political Analysis], Vol. 7, available at: www.spa.ukma.kiev.ua/visnyk/ (Accessed 20 February 2015)

20. Pidlaska, I. (2003) 'Status i prava opozytsii: porivnialnyi analiz' [The status and rights of the opposition: Comparative analysis] in *Opozytsiia: status, prava ta zoboviazannia. Yevropeyskyi dosvid ta ukrainski realii (Materialy naukovo-praktychnoho seminaru)* [Opposition status, rights and obligations. European experience and Ukrainian realities (Proceedings of the seminar)] in *Visnyk Shkoly politychnoi analityky* [Bulletin of the School of Political Analysis], Vol. 2(7), pp. 16-20.

21. Rozenfeld, Yu. & Osypova, N. (1996) 'Opozytsiia v demokratychnomu suspilstvi' [Opposition in a democratic society] in *Politychna opozytsiia: teoriia ta istoriia, svitovyi dosvid ta ukrainska praktyka. Materialy naukovo – praktychnoi konferentsii* [Political opposition: theory and history, world experience and Ukraine practice], Kyiv, pp. 178-181.

22. Rudych, F. (2002) 'Vzaiemodiia opozytsii i vlady v Ukraini: sprobа politolohichnoho analizu' [Interaction opposition and the government in Ukraine: an attempt of political analysis] in *Suchasna ukrainska polityka. Polityky i politolohy pro nei* [Modern Ukrainian politics. Politicians and political scientists about her], pp. 25 - 36.

23. Stepyko, V. (1996) 'Politychna elita, politychna opozytsiia i politychnyi konflikt' [Political elite, the political opposition and political conflict] in *Politychna opozytsiia: teoriia ta istoriia, svitovyi dosvid ta ukrainska praktyka. Materialy naukovo – praktychnoi konferentsii* [Political opposition: theory and history, world experience and Ukraine practice], Kyiv, pp. 78 - 81.

24. Trehub, O. & Myhal, O. (2003) 'Tsenzura - plid opozytsiinosti ZMI?' [Censorship - the fruit of opposition media?] in *Opozytsiia: status, prava ta zoboviazannia. Yevropeyskyi dosvid ta ukrainski realii (Materialy naukovo-praktychnoho seminaru)* [Opposition status, rights and obligations. European experience and Ukrainian realities (Proceedings of the seminar)] in *Visnyk Shkoly politychnoi analityky* [Bulletin of the School of Political Analysis], Vol. 2(7), pp. 122 – 125.

25. Shapovalova, N. (2003) 'Osoblyvosti politychnoi opozytsii u vybranykh krainakh Latynskoi Ameryky' [Features of the political opposition in selected Latin American countries] in *Opozytsiia: status, prava ta zoboviazannia. Yevropeyskyi dosvid ta ukrainski realii (Materialy naukovo-praktychnoho seminaru)* [Opposition status, rights and obligations. European

experience and Ukrainian realities (Proceedings of the seminar)] in Visnyk Shkoly politychnoi analityky [Bulletin of the School of Political Analysis], Vol. 2(7), pp. 134 – 140.

26. Shevchuk, M. (1996) 'Politychna opozyttsiia u FRN: dosvid politolohichnoho osmyslennia praktychnoi diialnosti' [Political opposition in Germany: the experience of political understanding of practice] in *Politychna opozyttsiia: teoriia ta istoriia, svitovyi dosvid ta ukrainska praktyka. Materialy naukovo – praktychnoi konferentsii [Political opposition: theory and history, world experience and Ukraine practice]*, Kyiv, pp. 149-153.

Бондар С. С., кандидат политических наук, доцент, доцент кафедры общественных дисциплин, Уманский государственный педагогический университет имени Павла Тычины (Умань, Украина), E-mail: foxy-67@mail.ru

Понятие политическая оппозиция в исследовании властных отношений: украинский и зарубежный опыт.

Аннотация. Статья посвящена исследованию понятия политическая оппозиция в исследовании властных отношений посредством украинского и зарубежного опыта. Сформулированы основные институциональные и процедурные условия эффективной деятельности политической оппозиции. Выявлены факторы, которые влияют на характер институционализации политической оппозиции. На основании анализа функционирования оппозиции в зарубежных демократических странах сделан ряд обобщений, направленных на закрепление возможностей эффективной деятельности оппозиции. Определены перспективы и проблемы законодательного урегулирования статуса политической оппозиции в Украине, перспективы и возможные направления ее развития.

Ключевые слова: политическая оппозиция, система властных отношений, институционализация, парламентская оппозиция, правовая регламентации.

Bondar S. S., PhD in political sciences, associate professor of the Department of social sciences, Uman state pedagogical university named Paul Tychyna (Uman, Ukraine), E-mail: foxy-67@mail.ru

Concept political opposition in the study of power relations: ukrainian and foreign experience.

Abstract. The article is devoted to the research of institutional principles of political opposition activity in democracies. The process of political opposition origin and development conception in political theory is researched. Political opposition activity factors and conditions are defined and described. The conditions of institutionalization of the political opposition are described. Main stage of political opposition development in Ukraine is defined.

The author formulates the definition of the "true" political opposition on the contemporary stage development of the political opposition in Ukraine. The conclusions are made and the practical guidelines are formulated on the basis of research outcomes.

Key words: political opposition, system of power relations, institutionalization, parliamentary opposition, low regulations.

УДК 321.02:124.5

Воронова Т. В.

старший викладач кафедри політології
Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара
(Дніпропетровськ, Україна), E-mail: kafpol@ukr.net

ПРЕЗИДЕНТСЬКЕ ТА ПРОТЕСТНЕ ПОЛІТИЧНЕ ЛІДЕРСТВО В УКРАЇНІ

Анотація. У статті розглядаються особливості політичного лідерства в рамках і за підсумками «євромайдану». Категорія «підтримуючий міф суспільства» використовується, щоб описати відмінності між лідерами політичних партій і лідерів неурядових організацій, що брали участь в «євромайдані».

Петро Порошенко розглядається як один з політичних лідерів «євромайдану», який продемонстрував відмінну поведінку від протестних лідерів і став основним бенефіціаром при розподілі прихильників. Як Президент України він реалізує позитивну програму